

Araştırma Makalesi / Research Article

Türkistan Askerî Valiliğinin Kurulması ve Sınırlarının Belirlenmesi (Yedi Adet Harita ile Birlikte)*

Ebubekir Güngör**

Öz

Türkistan adı geçmişte farklı coğrafi sınırları içine alan bölgeleri tanımlamak için kullanılmakla birlikte bu çalışmada, “Rus Türkistan”ı olarak Rus Çarlığı tarafından oluşturulan Türkistan Askerî Valiliği ile mekân sınırlandırması yapılmıştır. XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde işgallerle oluşmaya başlayan Türkistan Askerî Valiliğinin sınırları Rus Çarlığı’nın yıkılışına kadar (1917) korunmuş; 1897 Çarlık kanunnamesi süreci de dâhil meydana gelen değişimler göz önünde bulundurulmuştur. İlk etapta valiliğin sınırları Sirderya ve Yedisu (Almata/Vernıy) Askerî Mıntıka idarelerinin kurulması ile resmen şekillenmeye başlamıştır. Daha sonra işgal ve ilhak alanları genişledikçe yeni oluşturulan askerî mıntıka idareleri askerî eyalet ve vilayetlere dönüştürülmüştür. 1865’te kurulan Türkistan Askerî Eyaleti, 1867’de Türkistan Askerî Valiliğine evrilmiş, kendi içerisinde eyalet ve vilayetlere ayrılmıştır. Dolayısıyla Valiliğin idari ve coğrafi taksimatında XIX. yüzyılın sonuna kadar (1897) sürekli bir değişim söz konusu olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Türkistan, Türkistan Valiliği, Rus Çarlığı, ArcGis ArcMap, Türkistan Haritası, Sirderya, Yedisu.

* Geliş Tarihi: 05 Eylül 2022 – Kabul Tarihi: 12 Aralık 2022

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Güngör, Ebubekir. “Türkistan Askerî Valiliği’nin Kurulması ve Sınırlarının Belirlenmesi (Yedi Adet Harita ile Birlikte).” *bilig*, no. 106, 2023, ss. 77-107.

** Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü – Yozgat/Türkiye
ORCID: 0000-0001-7394-4449
ebubekir.gungor@bozok.edu.tr

Giriş

Türkistan adının karşılık geldiği coğrafi alan konusunda bir görüş birliği mevcut değildir. Türkistan teriminin karşıladığı alan zaman, tarih/kültür ve coğrafya açısından yapılan değerlendirmeler ile jeopolitik, etnik ve siyasi değerlendirmelere göre değişiklik göstermektedir. Literatürde kullanılan Türk İli, Büyük (Ulu) Türkistan, Turan, Doğu Türkistan, Rus Türkistan'ı, Batı Türkistan, Güney Türkistan-Afgan Türkistan'ı, Bozkır Bölgesi, Orta Asya gibi tüm bu adlandırmalar, tarihî Türkistan'ın parçalarını ifade etmektedir. Aynı zamanda Türkistan'ı ifade etmek için Orta Asya terimi de yaygın olarak kullanılmaktadır (Gluşenko 4-5). Genel olarak bütün bu parçaları içerisine alan Türkistan, doğuda Kadırgan dağları, güneyde Hindikuş, batıda Hazar Gölü ve kuzeyde İdil-Ural, İrtiş nehri boyunca Moğolistan'ın doğusuna kadar uzanan hattın içerisindeki bölge olarak kabul edilir (Togan 24). Esasen genel itibarıyla XIX. yüzyıl Rus literatüründe Türkistan sınırları bu şekilde ifade edilmiştir (Makşeyev 4; Mayev 1-4; Yavorskiy 1-3; Lavrov 5-6; Konopka 63-65). Ancak gerek tarihî, etnik, siyasi süreçler, gerekse günümüzde ideolojik ve siyasi tartışmalar Türkistan ile ilgili anlam kargaşasını derinleştirmiştir (Okur 73-104; Togan 24; Hayit 120). Bu çalışmada doğrudan çarlık yönetimi tarafından idari olarak oluşturulmuş ve adlandırılmış olan Türkistan Askerî Valiliğinin zamansal ve mekânsal sınırlarının tespiti amaçlanmıştır. Rus Çarlığı'nın idari bir mekanizması olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısında kurulan, ancak yüzyılın sonunda şekillenen Türkistan Askerî Valiliği ifadesi idari ve askerî bir adlandırmadır. Ancak bu adlandırma tarihsel coğrafya ve ilgili kaynaklarda belirtilmiş olan kadim Türkistan bölgesi ile de örtüşmektedir. Çarlık eseri olarak teşkilatlanan Türkistan Askerî Valiliği, tarihî süreç içerisinde değişken sınırlara sahip olsa da genel olarak, kuzeydoğuda İli nehri, güneydoğuda Tyanşan-Tanrı dağları, güneyde Hindikuş, batıda Amuderya-Buhara emirliği ve Hive Hanlığı hariç Hazar Gölü'ne uzanan havzalar, kuzeyde Aral Gölü, Sirderya ve Çu nehirleri ile Balkaş Gölü arasında kalan bölgelerden oluşmaktadır.

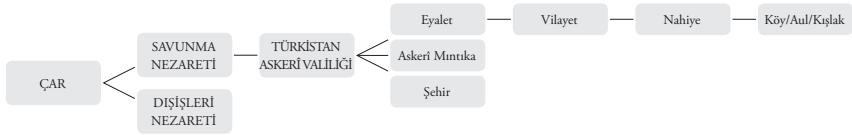
Bu çerçevede araştırmamızın ikinci amacı, Türkistan Askerî Valiliğinin kurulma süreci ve genişlemesiyle birlikte XX. yüzyılın başlarına kadar ulaştığı sınırları tespit etmektir. Ayrıca belirlenen sınırlar çerçevesinde valilik sınırlarının tespiti ve Coğrafi Bilgi Sistemi ArcGis ArcMap 10.5 programında çizilerek haritalandırılmasıdır. Sınırlar Arc Map programında çizilirken uygun bir altlık

harita tespit edilememiştir. Rus Çarlığı Genel Kurmay Başkanlığı tarafından ilk harita 1884 yılında hazırlanmıştır (*Karta Aziatskoy Rossii s Prilegayuşimi K Ney Vladeniyami* 1-9). Ancak çalışmanın bir diğer amacı da işgal ve Türkistan Askerî Valiliğinin kurulma süreçleri üzerine tespitler yapmaktır. Bu sebeple haritalar çizilirken Nizamname, Emirname, Kanunname, istatistiklerdeki sınırlar hakkında verilen bilgiler, Genel Kurmay Başkanlığının 1884 tarihli Türkistan Askerî Valiliği haritası, suyolları ve günümüz sınır verilerinden faydalanılmıştır. Kaynaklardaki veriler, 1884 tarihli harita ve günümüzdeki idari birim sınırları karşılaştırılarak tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Örtüşen sınırların detay çizimleri günümüz idari sınırları üzerinden gösterilmiştir.

Türkistan Askerî Valiliğinin kurulması ve idari teşekkülü ile alakalı çalışmalar özellikle SSCB'nin yıkılmasından sonra yeni bakış açıları ile artarak devam etmektedir. Ancak yapılan çalışmalar genellikle Türkistan'da Rus İşgali, idari yapılanma, bölgede Rus – İngiliz rekabeti ve Rus sömürü politikaları üzerine yoğunlaşmış (Togan; Çapraz 51-78; Ziyayev; Hayit; Doğan 34-58; Şahsi; Özkan; Kerimov; Koçnev; “Turkestanskaya Oblast” 174-180; Vasilev, “K İstorii” 75-81; Yıldırım ve Egamberdiyev 227-277), Askerî Valiliğin sınırları hakkında müstakil bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada ele alınan Askerî Valilik teşkilatının teşkili ve sınırların tespiti konusunda Rus Çarlığı kanun, emir ve nizamnameleri, Rus Çarlığı-Türkistan istatistik raporları; bunları ele alan temel/ana kaynak dönem literatürü ve SSCB ile SSCB sonrası araştırma eserlerinden faydalanılmıştır.

Aynı şekilde Türkistan Askerî Valiliği bünyesinde yer alan alt idari bölümlere ait iç sınırların tespit edilmesi konusunda idari taksimat süreci temel dayanak olarak belirlenmiştir. Ancak Rus idari yapılanması, içerik organizasyonu ve literatür olarak Türkçe literatürde yer alan ve Osmanlı geleneğini temsil eden idari hiyerarşiden farklılık göstermektedir. Rus idari terminolojisinin Türkçeye doğrudan tercüme ile aktarılması Türkçe terminolojide anlam eksikliği veya karmaşasına sebep olmuştur. Bu konuda müstakil bir araştırmaya rastlanmamış, ancak Türkistan Askerî Valiliğinin idari yapısı hakkında güncel çalışma Hatice Kerimov'un doktora tezi (Kerimov 1-3) ile Musa Çadırcı'nın *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi ve Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840 – 1876)* adlı çalışmalarından faydalanılmıştır. Bu çalışmalara dayalı olarak belirlenen sistematik içerisinde Turkistanskiy Kray, Turkestanskoye Generalnogo Gubernatorstvo – Türkistan Askerî Valiliği

otonom (Beylerbeyilik) bir idari mekanizma kabul edilip, bölgedeki Rusça idari terminolojide Oblast-Eyalet, Uyezd – Vilayet (Sancak), Okrug-Mıntıka, Vayenniy Okrug – Askerî Mıntıka, Selo ve Aul – Köy, Prestavstvo – Kaza ve Nahiyе olarak ifade edilmiştir. “Turkestanskoye General Gubernatorstvo” terminolojisindeki “General” ibaresi idarenin askerî unvan sahibi tarafından ve askerî prosedür çerçevesinde yönetilmesine vurgu amaçlıdır. Bu sebeple yaygın kullanımlardan birisi olan “genel” yerine daha doğru olduğunu düşündüğümüz “askerî” terimi kullanılmıştır. Burada karşımıza çıkan diğer bir önemli anlam karmaşası “Gubernatorstvo” ve “Oblast” terimlerinin hiyerarşisidir. Osmanlı idari sisteminde valilik, eyaletin içerisinde bulunmaktadır. Çalışmada oblast, eyalet olarak tanımlandığı için Türkistan Askerî Valiliğinin alt idari birimi olmuştur. Bu durumda Türkistan Askerî Valiliği, ne kadar adı valilik olsa da Türkçe literatürdeki Beylerbeyilik gibi düşünülmüştür. Çünkü Valilik içerisinde vilayetleri içeren oblastları yani eyaletleri barındırmıştır. Çalışmanın bağlamından uzaklaşmamak için daha ayrıntılı bir tartışma açılmamıştır. Konunun detaylı bir şekilde ele alınması ve Rus-Türk idari yapılanmalarının karşılaştırmalı olarak açıklanması için ayrı bir çalışmaya ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.

Şekil 1. *Türkistan Askerî Valiliği İdari Organizasyon Şeması*

Sirderya – Yedisu (Verniy) Askerî Mıntıka İdarelerinin Kurulması ve Sınırları

Rus Çarlığının Türkistan’a olan ilgisi XVI. yüzyılın sonlarına doğru (1586) Buhara Emirliği ile diplomatik ve ticari ilişki kurma çabalarına kadar götürülebilir. Askerî girişimlerin ise I. Petro döneminde gerçekleştirildiği, Hive Hanlığı üzerine gönderilen A. Bekoviç Çerkaskiy (1714 – 1717) komutasındaki askerî keşif girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, ilginin daha etkin bir hâle geldiği söylenebilir. Bu girişimden sonra Rusların Türkistan’dan vazgeçmeyip, aksine işgal etmek için uzun zaman alan ve istikrarlı denebilecek politikalar ürettikleri anlaşılmaktadır. Özellikle askerî olarak Kafkaslar üzerinden Hazar Gölü’nün kuzeydoğusuna (Kızılsu), Orenburg’dan Aral Gölü doğusuna (Raim-Aral, Akmescid) ve İrtiş, İli

nehirleri üzerinden Almata'ya (Verniy) uzanan üç ayrı saldırı mıntıkası kurulması (Makşeyev 108-141), Rusların Türkistan'ın ilhakına atfettikleri önemi göstermesi bakımından dikkate şayandır. Nitekim Türkistan içlerine saldırılar bu askerî mıntıklar tamamlandıktan sonra ilk olarak Orenburg Askerî Valisi V. A. Perovsk komutasında 1839 yılında Hive Hanlığı'na yapılmış, ancak yine bu girişim başarısız olmuştur (Kosırev 544). Burada başarı sağlayamayacağını anlayan Çarlık yönetimi, yeni askerî hazırlıklardan sonra Sirderya'nın Aral Gölü'ne döküldüğü bölgede kurulu Raim'i alarak, yeni bir müstahkem mevki kurmuştur. Böylece Sirderya ve kuzeyi boyunca yapılacak işgaller için hareket üssü oluşturulmuştur (1847).

İlk başarısız saldırıdan sonra ikinci girişimde Akmescid, Orenburg Askerî Valisi Perovsk tarafından teslim alınmıştır. 28 Temmuz 1853 tarihinde Çarlık tarafından işgal edilen Akmescid'in adı değiştirilerek, Perovsk Müstahkem Karakolu kurulmuş, ileri işgaller için Sibirya Askerî Mıntıkası'ndan ayrı Sirderya nehri boyunca güneye uzanan ve Aral Gölü'nün kuzeydoğusunda işgal edilmiş (Raim/Aral ve Akmescid'e kadar Sirderya nehrinin güneyi Kazalinsk) bölgelerden oluşan (*1. Askerî birliklerin ele geçirdiği Sirderya boyunda Kırgızların (Kazakların) yaşadığı ve müstahkemlerden oluşan, ayrıca Sirderya Askerî Mıntıkası Özel Askerî Komutanlığı sorumluluğundadır*) (PSZRİ, O Komanduyuşem Sırdarinskoy Liniey 679) Sirderya Askerî Mıntıka İdaresi Komutanlığı, 5 Temmuz 1854 tarihli Çarlık emri ile resmen ilan edilmiştir. Böylelikle Türkistan Askerî Valiliğinin resmi ilk çekirdek idari bölgesi ve sınırlarının temeli atılmıştır.

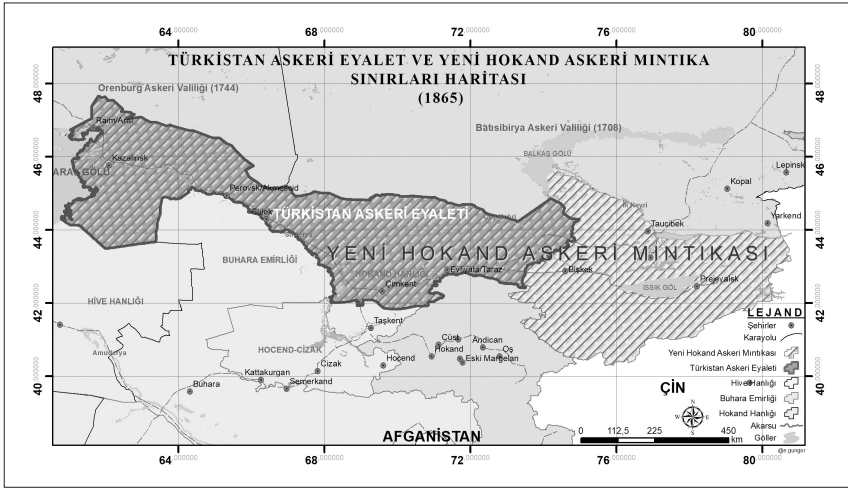
Sirderya Askerî Mıntıka İdaresi, 1847 yılında Aral bölgesinde kurulan Raim (Aral), Kazalinsk, Karmakçı, Kunanderya karakollarından oluşmuştur. Bu ileri komutanlığın idaresi, bölgede sınırları korumakla görevli Rus Kazak birliğine verilmiştir (PSZRİ, O Komanduyuşem Sırdarinskoy Liniey). 1856 yılında Kazakların Dışışleri Nezaretine bağlı hareket edeceklerine dair düzenleme ile Türkistan'ın işgali bürokratik açıdan mezkûr bakanlığa (PSZRİ, Polojeniye o Voyennom Ustroystve Kirgizskoy 526-536) ve 14 Ağustos 1856 tarihli kararname ile de mıntıka Savunma Nezaretine sorumluluğuna bırakılmıştır (Vasilev, "Turkestanskaya Oblast" 176). Böylelikle Kazaklarda olduğu gibi Orenburg Askerî Valiliği tarafında Askerî birimlerce yönetilen Sirderya Askerî Mıntıka idari birimi de Dışışleri Nezaretinden alınmış, Savunma Nezaretine bağlanmıştır. Bu durumda,

başlamışlardır. Buna göre 10 Aralıkta “*Perovsk ve 1 ve 2 nolu ve C lek tahkimatları ve Sirderya boyunca ele geçirilmiş bölgeler Sirderya Askeri Mıntıka İdaresini oluşturmaktadır...*” (PSZRİ, Polojeniye o Voyennom Ustroystve Kirgizskoy 526) şeklindeki ar emri ile ilk kez sınırlar daha belirgin ifade edilerek, C lek’e kadar ilhak edildiği ilan edilmiştir. Yayınlanan ar emrinin içeriğinde yer alan askerî ve idari hükümler, Türkistan Askeri Valiliğinin yönetim tarzını belirleyen temel kaideleri oluştururken, C lek’in alınmasıyla da Türkistan şehrinin yolu Ruslara açılmıştır. Dolayısıyla bundan sonraki hedef doğrudan Türkistan şehri olmuştur. Orenburg askerî valisi Katenin’in izinden giden halefi Bezak, Sirderya askerî mıntıkasını y lendirecek olan Orenburg Ordu Komutanlığına 1862’de M. G. ernyayev’i getirmiştir (Brejneva 106-117). Türkistan Askeri Valiliğine giden sürecin etkin olarak hızlandırılması ve y lendirilmesinde ernyayev’in yönetimi ve faaliyetleri oldukça belirleyici olmuştur. 1861 yılına kadar işgal edilen bölgelerde yönetim organizasyonun oluşturulma sürecinin başlaması ve bu sırada hedefin Türkistan şehri olması ileride kurulacak askerî valiliğın adının da Türkistan olmasında belirleyici rol oynamış olmalıdır.

Türkistan Askeri Eyaleti ve Sınırları

Rusların yeni kurulan Askeri Mıntıka bölgelerinde yerleşmelerinden sonra doğuda Yedisu (Verniy), batıda Sirderya Askeri Mıntıka idareleri birleştirilmiş (26 Aralık 1863), 1864’te aynı anda harekete geçmeleri ile başlatılan işgal saldırıları sonucu Evliyata (4 Haziran 1864), Türkistan (12 Haziran 1864), Çimkent (22 Eylül 1864) ilhak edilmiştir (Halfin 104). imkent’in işgali ile Sirderya ve Yedisu Askeri Mıntıka İdareleri fiilî olarak birleştirilmiş, Hokand Hanlığının sınır m stahkemleri Hokand Hanlığı için elden çıkmıştır. Dolayısıyla Hokand Hanlığının savunma hazırlığı olmayan i kısımları Rus işgallerine karşı savunmasız hâle gelmiştir. İşgaller için görece müsait bir zemin elde eden arlık, birleştirilen Askeri Mıntıka Bölgesi’nin adını Yeni Hokand Askeri Mıntıka İdaresi olarak değiştirmiştir. Başında General ernyayev’in bulunduğu askerî idare, saldırılarına ara vermeden devam etmiş, 1 Ekim 1864’te stratejik ve ticari açıdan bölgenin en önemli şehri Taşkent’e işgal girişiminde bulunmuştur. Ancak bu saldırı Alimkul komutasındaki Taşkent Hokand birlikleri tarafından İkanı köyü yakınlarında p sk rt lm ştir (Syarkovskiy 876-877). İşgal edilen bölgelerde karşı saldırıları engellemek, bölgeye daha kuvvetli yerleşmek amacıyla

1865 yılı başında Orenburg Askerî Valiliğine bağlı Türkistan Askerî Eyalet İdaresi kurulmuştur. İdarenin sınırları 6 Ağustos 1865'te ilan edilen Geçici Nizamnamede "... Perovsk, 1 ve 2 Nolu askerî garnizonlar ve Avliyata, Merke, Tokmak, Arıs, Çulakkurgan, ve Cülek tahkimatları ... Türkistan Eyaleti, Sirderya Askerî Mıntıkası İdaresi ve Çuy nehrinin bütün güney çevresinden oluşur. ... detaylı sınır hattı Batı Sibirya Askerî Bölge Komutanlıklarının onayı ile daha sonra belirlenecektir" (PSZRİ, Vremennoe Polojenie Turkestanskoj 876-877) şeklinde ifade edilmiştir.

Harita 2. *Türkistan Askerî Eyalet ve Yeni Hokand Askerî Mıntıkası Sınırları*

İlk etapta Türkistan Askerî Eyalet İdaresi'nin merkezi Türkistan şehri olarak belirlenmiştir. Valilik adının Türkistan olarak belirlenmesinde bu durum etkili olmuştur. Rus Çarlığı için, işgal edilen bu bölgenin önemi konusunda General D. İ. Romanovskiy tarafından; "Böylelikle biz sadece askerî açıdan güçlü bir pozisyon kazanmakla kalmadık, aynı zamanda Avliya Ata (Taraz), Türkistan ve Çimkent gibi verimli bir vadiyi ele geçirdik. Bu vadi aynı zamanda Taşkent gibi daha önemli bir vadiyi almamız için askerlerimizin ihtiyaçlarını karşılayarak onları daha güçlü kıldı" (Lvov 156) şeklinde ifade edilmiştir. Askerî bölgenin başına, Eyalet Askerî Valisi unvanıyla önceki Sirderya Askerî Mıntıkası İdaresi komutanı General Çernyaev getirilmiş, sınırları kurulduğu sırada kesin olarak belirlenmemiştir. Bu konuda Savunma, İçişleri Nezaretleri ve Orenburg, Batı Sibirya Askerî Valilikleri arasında çeşitli fikirler ortaya atılmış, ancak sonuçlandırılmamıştır (Vasilev, "Administrativno" 15-18).

Yaklaşık bir yıl içerisinde hazırlıklarını tamamlayan General ernyaev, 15 Haziran 1865'te saldırdığı Taşkent'i, sokak aralarına kadar süren çatışmaların ardından 17 Haziran'da işgal edebilmiştir (Terentyev 85). Ruslara karşı büyük bir mücadele azmi gösteren Hokand Hanlığı savunma komutanı Alimkul'un  l m , Taşkent'in düşmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Taşkent'in işgalinden sonra valiliğin idare merkezi, Türkistan şehrinden Taşkent'e taşınmıştır.

Taşkent'in Ruslar tarafından işgal edilmesi  zerine Buhara Emiri Muzafferhan Cizak, Uratepe ve Hocent'i h kimiyeti altına almış; buna bağlı olarak da Taşkent'i işgal eden Rus birliklerinin Çimkent'e çekilmelerini istemiştir (Halfin 214). Ruslar ilk olarak Buhara emirine saldırmaya cesaret edememişlerse de bir tampon bölge oluşturma gayretine girmişlerdir. Bu amaçla önce Nau (17 Mayıs 1866) (Doneseniye Generala D.  . Romanovskogo 60), sonra Hocend (24 Mayıs 1866) (Mamadaliyev 95), Yenikurgan, Uratepe ve son olarak 18 Ekim 1866'da Cizak işgal edilerek (Terentyev 373), tampon bölge oluşturulmuştur. Diğer taraftan Ruslar böylece Taşkent, Hokand, Belh ve Buhara yollarını birbirine bağlayan önemli bir kavşak noktasında bulunan Hocend'i alarak bölgenin kontrolünde önemli bir üstünlük kazanmışlardır.

Türkistan Askeri Valiliğinin Kurulması

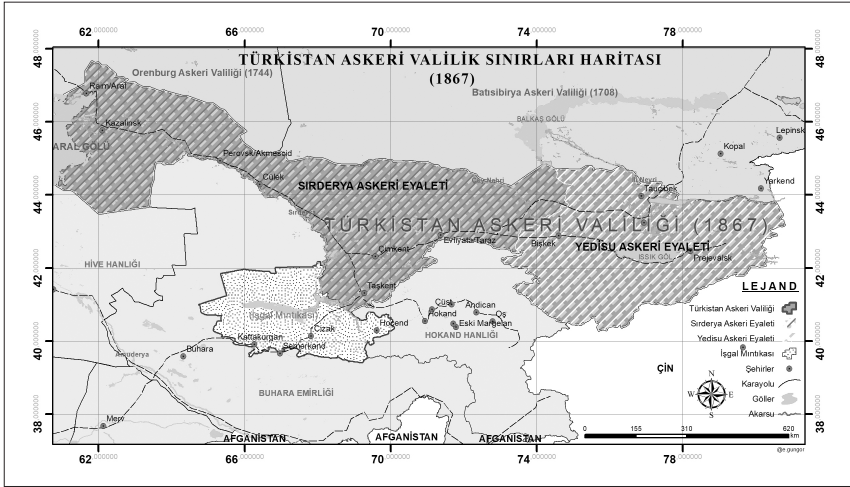
1865 yılında kurulan Türkistan Askeri Bölge  daresi, Taşkent ve Hocent'in alınmasından sonra 11 Temmuz 1867 tarihinde yayımlanan arlık Geçici Nizamnamesi ile Türkistan Askeri Valiliğine d n şt r lm ştir. Nizamnameye göre Türkistan Askeri Valiliği sınırları;

Çin ile askeri ve idari sınırların hanlıklar ve Çin toprakları temelinde belirlenmesi

1. Türkistan Askeri Valiliği, 1866 yılında alınan Taşkent ve evresi Sirderya'ya kadar ve Semipalatinsk Vileyetinin Tarbagatay dağları güneyi arasındaki topraklar olarak belirlenmiştir.
2. Türkistan Askeri Valiliğinin sınırları: a). Batı Sibirya Askeri Valiliği sınırı Tarbagatay dağları ve Semipalatinsk Vilayeti içerindeki Sibirya Kırgızları (Kazakları) bölgesine kadar, (yani) Balkaş gölüne, devamında Balkaş g l  ortasından güney batı ucuna, buradan da düz bir şekilde uy nehrine, devamında Sarısu nehrine döküldüğü yere kadar ve b). Orenburg Askeri Valiliğinden ise Aral Gölü kuzeydoğu

noktasından (Raim/Aral müstahkemi) Perovsk'a, Termenbes dağı ve Terekli yolu üzerinden Kalmas dağına, Muzbel yolu boyunca Akkum dağı ve Çubartep'e, Muinkum çölü üzerinden Minbulak yolu, Sarısu ve Çüy ağzına kadardır. (PSZRİ, Ob Uçrejdeniyu Turkestanskogo General – Gubernatorstva 1150-1151)

şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca Valilik içinde, “Yeni Askerî Valilik: Kurogotı nehrinin sınır kabul edilerek ikiye bölündüğü Sirderya ve Semireçensk (Yedisu)” (PSZRİ, Ob Uçrejdeniyu Turkestanskogo General – Gubernatorstva 1151) ifadeleri ile Sirderya ve Yedisu Askerî Eyaletleri kurulmuştur. Dolayısıyla Yeni Hokand Askerî Mıntika İdaresi kaldırılarak, Türkistan Askerî Valiliği sınırları dahilinde eyalete dönüştürülmüştür.

Harita 3. *Türkistan Askerî Valilik Sınırları*

Bu bağlamda merkezi Taşkent olmak üzere kurulan Türkistan Askerî Valiliği Kazalinsk, Perovsk, Çimkent, Cızak (1868), Sirderya Askerî Eyaletini; Sergiapol, Kopal, Almata, Issık Göl (Aksu), ve Tokmak gibi yerleşimler Yedisu (Semireçensk) Askerî Eyaleti'ni (1889 yılına kadar 1867 nizamnamesine göre yönetilen vilayet; ekonomi, posta-telgraf işleri açısından Türkistan Askerî Valiliğine, bu tarihten sonra Omsk'a, eğitim işleri 1882'den sonra Batı Sibiryası Askerî Valiliğine, 1890'dan sonra gümrükleme dışında 1899 yılına kadar tamamen Samipaletinsk Eyaleti'ne bağlı) oluşturmuştur. Yedisu Eyaleti'nin sınırları Çin ile 1881 yılında imzalanan S. Peterburg antlaşması

ile şekillenmiştir (*Obzor Semireçenskoj* 1882 1). Buna göre doğu sınırları Tyanşan, Han Tengri, Terskeydağ, Küngey Aladağ, İli Nehri'nin doğusundaki Aladağ zirvelerinin batı yakaları şeklinde belirlenmiştir (*Obzor Semireçenskoj* 1895 1). Çarlık yönetimi sınırları, Türkistan'da yürüttüğü siyasi, ekonomik, askerî çıkarlarına uygun olacak şekilde belirlemiştir. Siyasi ve ekonomik bütünlük arz edecek olan Issık Göl, İli, Üç Kurgan'dan Sirderya'ya kadar doğu sınır hattını, kuzeyden Ak Mescit, İli ve Raim, batıdan Sirderya'nın bütün sol tarafındaki topraklar ile Çarçarı müstahkemine kadar; güneyden de Sirderya nehri boyunca bölge sınırını şekillendirmiştir (*Obzor Sırdarinskoy* 1904 1). Dolayısıyla yeni kurulan bu askerî idarenin sınırları Türkistan coğrafyası için stratejik, siyasi, ekonomik ve kültürel merkez niteliği taşıyan Taşkent'in etki alanına göre oluşturulmuştur.

Türkistan Askerî Valiliğine, 1867 yılında olağanüstü yetkiler ile vali olarak general K. P. von Kaufmann görevlendirilmiştir. 1868 Ocak ayında Hokand Hanlığı ile anlaşma sağlayan vali von Kaufmann, ilk iş olarak Buhara Emirliği üzerine saldırmıştır. 1 Mayıs 1868'de Semerkand yakınlarındaki Çupanata'yı ele geçiren Rus birlikleri, önce Kattakurgan'ı, 9 Haziran'da da Semerkand'ı işgal etmiştir (Kostenko 309). Rus baskısı karşısından askerî direnişin yetersiz kalması üzerine, 23 Haziran 1868'de, dönemin Buhara Emiri Muzafferhan, Türkistan Askerî Valisi von Kaufmann ile Semerkand ve Katta Kurgan'ı Ruslara bırakıp, Rus Çarlığı'nın vassalı statüsüne düştüğü Şehr-i Sebz antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Antlaşmayla Rus işgal sınırları içerisine Semerkand, Kattakurgan, Cizak, Uratepe ve Hocend dahil edilmiştir. 1870 yılında Matça, Falgar, Kştut ve Magian gibi bölgelerde işgal edilerek, Zarefşan Vadisinin tamamı Rus hâkimiyetine girmiştir (Trever vd. 239). Ruslar tarafından işgal edilen bu bölgede Askerî Vali emri ile Zarefşan Askerî Mıntika İdaresi oluşturularak (29 Haziran 1868), Türkistan Askerî Valiliğine bağlanmıştır. 1871'de Sivil idare yetkisi de askerî mıntika komutanına verilmiş olan Askerî Mıntika idaresi, Semerkand ve Kattakurgan vilayetlerine bölünerek, Türkistan Askerî Valilik emirlerine göre yönetim planı uygulanmıştır (RGİA NSB 29).

1886 Nizamnamesi ile Zarefşan Askerî Mıntika İdaresinden dönüştürülen Semerkand Askerî Eyaleti, Türkistan Askerî Valiliğinin güneybatısında Buhara Emirliği ile sınırdadır. Türkistan, Zarefşan ve Hisar sınırları vilayetin batı, güney ve doğu sınırlarını oluşturmuştur. Sirderya, Zerafşan ve Sanzar

nehirleri sayesinde, bölge tarım üretimi yapılan önemli eyaletlerinden birisidir (*Obzor Samarkandskoy 1898* 1-21). Eyaletin baş şehri Semerkand, Zerefşan nehrinin sol kıyısında kurulmuştur. Semerkand Vilayetinin doğu kısmını Tyanşan/Tanrı dağları oluşturmaktadır. Vilayetin diğer bir şehri Pencekent'tir. Eyaletin ikinci vilayeti, arazilerini Sirderya, Aksu ve Hoca Bakırgan nehirlerinin suladığı verimli topraklara sahip Hocend'dir. Vilayetinin idare merkezi yine Sirderya nehrinin sol tarafına kurulmuş Hocend şehridir. Aksu nehri üzerinde kurulu Uratepe ise vilayetinin ikinci önemli şehridir (*Obzor Samarkandskoy 1901* 94). 1866 yılında oluşturulan Cizak şehrinin merkezlik ettiği Cizak Vilayeti ise Semarkand Askerî Eyaletinin güneybatı arazisini oluşturmuştur. Eyalete bağlı olmak üzere kurulan ve Zarefşan nehrinin suladığı Kattakurgan Vilayeti'nin merkezi yine Kattakurgan şehridir. Burası fiziki, siyasi ve beşeri anlamda Semerkand vilayetinin devamı niteliğindedir (*Obzor Samarkandskoy 1905* 87). Dolayısıyla Semerkand Eyaleti dört vilayete ayrılmış olup, bölgesinde Türkistan'ın tarihî ve kültürel olarak temayüz etmiş beş önemli şehre sahip bir eyaleti olma özelliği taşımıştır.

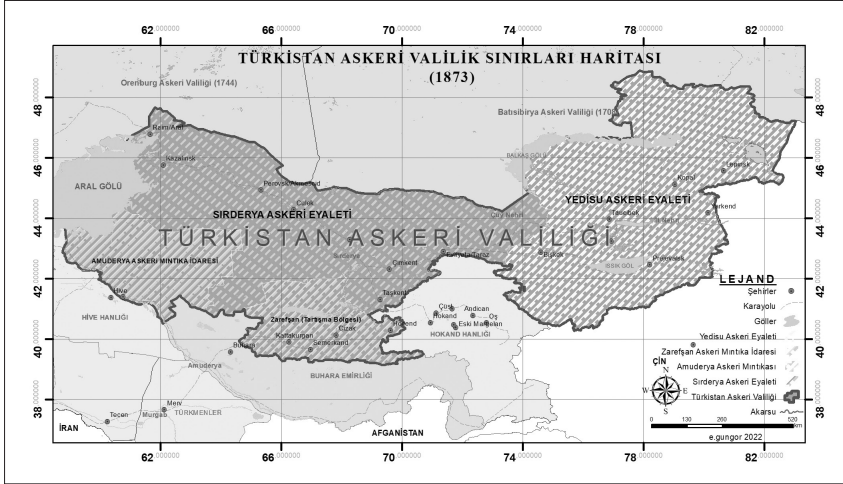
Türkistan Askerî Valilik Sınırlarının Genişlemesi

Buhara Emirliği doğu ve kuzey, Hokand Hanlığının kuzeyini işgal ederek Türkistan içlerine giren Ruslar, XVIII. yüzyıldan itibaren işgal etmeye çalıştıkları Hazar'ın doğusundaki topraklar için daha kuvvetli bir şekilde saldırılara başlamışlardır. Kafkas, Orenburg ve Türkistan Askerî Valilikleri tarafından üç koldan Rus saldırısına maruz kalan Hive Hanlık merkezi, 2 Haziran 1873'te düşmüştür (Lobiseviç 598). 12 Ağustos 1873'te Hive Hanlığı ile Rusya arasında, Rus hâkimiyetini Hive'nin tanıdığı bir antlaşma (Gendemin Antlaşması 24 Ağustos 1874) yapılmıştır (Gendeminanskiy Mirnyy Dogovor 348-351). Böylece Türkistan'da hüküm süren tüm hanlıklar Rus Çarlığı hâkimiyetine girmiştir. Hive Hanlığı ve Rus sınırları anlaşmanın 2., 3. ve 4. maddesinde ele alınmıştır. Buna göre;

2– Rus ve Hive toprak sınırları Amuderya boyundaki Kukertli'den aşağıya nehir boyunca Amuderya'nın en batı ucuna kadar, buradan Aral gölüne döküldüğü yere kadar; devamında göl sahili boyunca Urgu üzerinden Üst Yurt'un güneyine kadar. 3– Amuderya'nın bütün sağ kıyası boyundaki araziler Hive'nindir. Hive'nin batısındaki Han'a bağlı göçerler Rus hakimiyetine geçerler. ... Sol yakadaki araziler mülkiyeti yerel beylerde kalmak üzere Rus hakimiyetindedir.

4- ... (Amuderya'nın Buhara Emirliği sınırları kısmı) sağ kıyısındaki kısım Buhara emirliğine devredilecektir... (Gendeminanskiy Mirny Dogovor 349)

Hive Hanlığından ilhak edilen Amuderya'nın sol kıyısı için, Zerafşan Askerî Mıntıka Bölge İdaresinde izlenen yönetim sistemi gibi özel statülü Amuderya Askerî Mıntıka İdaresi kurulmuştur (Abaşın vd.). Her iki idari mıntıkanın da özel statü ile organize edilmesinin temelinde, birincisinin Buhara Emirliğini, ikincisinin ise Hive Hanlığı topraklarının ve ahalisinin kontrol altında tutulma isteği yatmaktadır.

Harita 4. *Hive Hanlığı'nın İşgali (1873) Sonrası Türkistan Askerî Valilik Sınırları*

Hive Hanlık topraklarının ilhakı Sirderya'nın sağ yanı ile sınırlı kalmamış, daha önce askerî mıntıka idareleri bağlamında fiilen işgal altında tutulan Hazar Gölü'nün doğusundaki Türkmen toprakları Çar tarafından ilan edilen 6 Mart 1874 tarihli geçici kararname ile resmen *Hazarötesi Askerî Mıntıka İdaresi* adıyla Rus Çarlığı'nın toprakları hâline getirilmiştir (Vasilev ve Vasilev 42). Bu kararname ile Hazar'ın doğusundaki Çarlık sınırları kısmen de olsa şekillenmeye başlamıştır. Ancak Çarlık, özellikle güney sınırlarını kesin olarak belirlememiştir. Bunun temel sebebi, bölgede askerî bir yönetim kurulması ve işgallerin Türkmen boyları aleyhine genişletilmesi politikasıdır. Bu bağlamda 1874 tarihli kararname ile oluşturulan yeni idari bölge; Kızılsu müfrezesinin kontrol hattı içerisinde bulunan Çeleken,

Ogurçin ve diğerleri ile Mangışlak yarımadasının tamamı ve batıda Hazar Gölü'nün doğu kıyıları ile Hive Hanlığı sınırına kadar olan alandan oluşmuştur (Vasilev ve Vasilev 42). Tekrar etmek gerekirse güney sınırı bu tarihte tespit edilmemiştir.

Hive Hanlığı'nın işgalinden sonra (1874) sınırları tekrardan şekillenen Sirderya Eyaleti, Taşkent, Çimkent, Evliyata, Perovsk ve Kazalinsk olmak üzere beş vilayetten, Türkistan Askerî Valiliğinin başkenti statüsündeki Taşkent ve Amuderya Askerî İdare Mıntukası da dâhil yedi ayrı birimden oluşmuştur. Taşkent vilayeti dâhilinde Nikolesk, Troitsk, Çernyayevsk, Konstantinovsk, Kaumansk, Fogelev, Çinaz, Bogoreditsk, Zengiata, Kaunçi, Pskent, Toytepe gibi köyler dönemin öne çıkan yerleşim yerleridir (*Obzor Sırdarinskoy* 1892 18). Çimkent Vilayeti, Taşkent'in kuzeyinde bulunup merkezi Çimkent şehridir. Vilayetin diğer bir şehri ise (Yesi) Türkistan'dır. Sayram, Çubar, İkan, Arıs, Badam, Aksu, Buranday, Burcar, Çayan ve Bugun önemli tarım üretim merkezleri olarak karşımıza çıkmaktadır (*Obzor Sırdarinskoy* 1895 100-107). Talas nehrinin sol tarafında kurulu Evliyata şehrinin merkezlik ettiği Evliyata Vilayeti ise Merke, Karabalta, Golovaçevk, Çakpak ve Akırtübe gibi köylerden oluşmuştur. Sirderya Eyaletinin kuzeybatı ucunda bulunan vilayet, Sirderya nehrinin sağ kıyısında bulunan Perovsk (Akmescid) şehrinde idare edilmiştir (*Obzor Sırdarinskoy* 1893 18). Halkının çoğunluğu göçerlerden oluşan Kazalinsk Vilayeti, Sirderya'nın aşağı kısımlarını oluşturmuş olup bu nehrin sağ kıyısında kurulu Kazalinsk şehrinde idare edilmiştir. Vilayet organizasyonundan farklı olmak üzere Amuderya Askerî Mıntıka İdaresi otonom, özel statülü bir idari sistem çerçevesinde yönetilmiştir (*Obzor Sırdarinskoy* 1893 4-8). Ancak halk vergi, eğitim ve adli olarak diğer vilayetlerdeki gibi idare edilmiştir. Sirderya eyaletinin Semerkand eyaleti ile sınırı Kızılkum çölü ortasından çekilen bir hat ile oluşturmuştur. Amuderya Askerî Mıntıkasının merkez şehri, Hive Hanlığı şehri Hanki'nin karşısında kurulmuş Petro Aleksandrovsk garnizonu olmuştur (*Obzor Sırdarinskoy* 1889 9).

Türkistan Askerî Valiliğinin kurulmasıyla (1867) oluşturulan Yedisu eyaleti, Tyanşan dağları ve düzlüklerden oluşan otlakları, Doğu Türkistan ve Moğol bozkırlarına uzanan geçitleriyle oldukça stratejik bir öneme sahip olmuştur. Aral Gölü havzasına açılan Çu, Balkaş Gölü havzasını besleyen İli, Karatal, Aksu, Lepsi, Ayaguz nehirleri ile hayat bulan bölge, güneyinde Issık Göl'ü barındırmıştır. Almata nehir kıyısında kurulmuş Almata (1868) (Verniy)

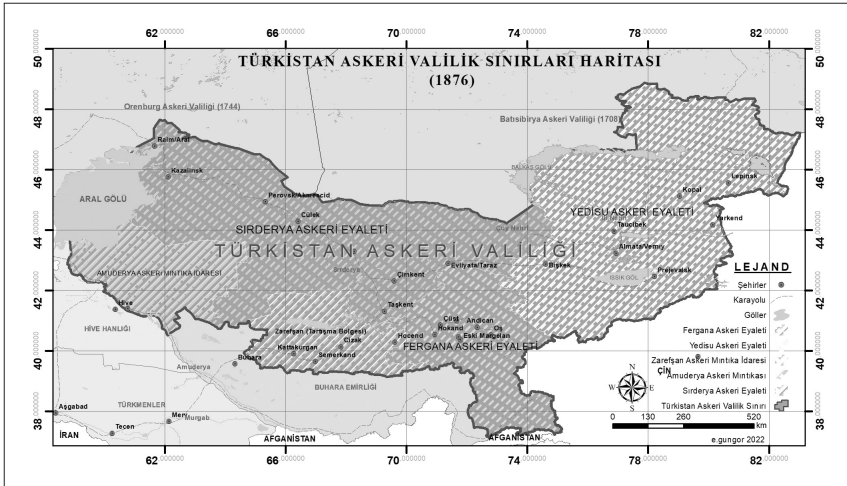
şehrinden idare edilen eyaletin Almata vilayeti, batıdan Semipalatinsk eyaletinin (Önce Batisibirya, sonra Bozkır Askerî Valiliklerine bağlı) Karkalinsk Vilayeti, güneybatıdan Bişkek, Karakol (Prjevalsk), doğudan Yarkend, kuzeyden Kopal vilayetleri ile çevrili olup, eyaletin merkezinde yer almıştır (*Obzor Semireçenskoy 1884* 2-3). Eyaletin kuzey doğusunda Kopal şehri merkezli Kopal Vilayeti yer almıştır. Kuzeyde Balkaş gölü ve İli nehri boyunca ilerleyen sınır, doğu yönünde Yarkend'in kuzey sınırına, devamında Çulak Sırtları, Kazan Geçidi, güneyde Çin sınırı ve Altınemel Sırtlarıyla çevrili bölge Kopal vilayetini oluşturmuştur. Eyaletin kuzeyinde Lepsinsk şehrinden idare edilen Lepsinsk Vilayeti (1883) kuzeybatı ve kuzeyden Semipalatinsk, doğu ve güneyden Çin sınırı ile çevrilidir (*Obzor Semireçenskoy 1887* 1). Eyaletin batısında bulunan ve Çu Nehri'nin hayat verdiği Bişkek Vilayetinin yönetim merkezi yine Bişkek (Şehir statüsü 1882) şehridir. Yedisu Eyaletinin Çin ile sınırını oluşturan dağlık ve ormanlar ile kaplı arazide bulunan doğudaki Yarkend vilayeti, Usak suyu kenarında kurulu az nüfuslu Yarkend şehrinden (Şehir statüsü 1883) idare edilmiştir. Eyaletin güneydoğu kısmını oluşturan Karakol (Şehir statüsü 1878) (Prjevalsk) vilayeti, Issık Göl'ün güneydoğu kıyısı, Karakol suyu kenarında kurulmuş Prjevalsk garnizon şehri vilayet merkezidir (*Obzor Semireçenskoy 1885* 1-2).

Batıda Hive Hanlığını vassal hâle dönüştüren Türkistan Askerî Valisi General von Kaufmann, bölgenin tarım üretim merkezi Fergana Vadisi'ni işgal etmek için fırsat kollamıştır. Bu fırsatı da çok geçmeden elde eden Kaufmann, Hokand Hanlığı içerisinde meydana gelen idari sorunlar ve Ruslara karşı başlayan huzursuzluk durumu bahanesiyle müdahalede bulunmuştur: 1875'te Pulathan tarafından Ruslara karşı başlatılan mücadele başarısız olmuş ve 1875 yazında başlatılan karşı harekât, 1876 yılı başlarına kadar sürmüştür ve işgal ile sonuçlanmıştır. 10 Şubat 1876'da Türkistan Askerî Valiliği tarafından yayımlanan valilik emriyle Hokand Hanı Nasreddin'in, Hokand'ın Rus Çarlığı'na katılmasını kabul ettiği ilan edilmiştir (Ot Okrujnago Ştaba Turkestanskago Voennago Okrug). Ardından da 6 Mart 1876 tarihli Türkistan Askerî valisi iradesiyle Hokand Hanlığına son verilmiş, yerine Fergana Vilayeti kurulmuştur. Vilayetin sınırları;

1. Kokand Şehri, 2. İlçeleri: Kokand, Margelan, Andican, Oş, Çimion, Namangan ve Çüst'tür. Detaylı ilçe sınırları, Hokand Hanlığının beylik ve Serkerlik idari sınırları çerçevesinde oluşturulacaktır: Ho-

kand İlçesi; Hokand şehri hariç, şehir çevresi, Mahram tarafı ve Sirderya'nın sol tarafı, Margelan; Arevan, Assek ve Margelan, Andican; Andican, Uzgen ve Balıkçı, Oş; Bulakbaşı ve Oş, Çimion; Çimion ve Soh, Namangan; Namangan, Çertek ve Kassan, Çüst; Çüst, Balıkçı ve Sirderyanın Mahram tarafındaki sağ yanı. (Po Voyskam Deystvu-üşim v Bivşem Kokandskom Hanstve)

şeklinde belirlenerek ilan edilmiştir. İlan edilen bu nizamname ile Fergana Vadisi'ndeki Hokand Hanlığı'nın bütün hakları, Rus Çarlığı'na geçmiştir. Fergana Eyaleti Rus Çarlığı'nın güneydoğu sınır bölgesinde bulunduğu için uluslararası sınırlar da Hokand hanlık sınırları ile belirlenmiştir. Bu sebeple Fergana Eyaletinin doğu ve güney sınırı İngiltere ve Çin ile sürdürülen Türkistan mücadelesi çerçevesinde şekillenmiştir. Çin ile yapılan 12 Şubat 1881 Sant-Petersburg antlaşmasında, Sarıkol Kırga Dağı'nda bulunan Uzel Geçidi'ne kadarki bölgeleri sınır kabul etmiş, 1884 yılında Yeni Margelan protokolü ile de Rus – Çin sınırı (Fergana – Kaşgar sınırı) belirlenmiştir. İngiltere ile 1895 yılında yapılan görüşmeler sonucunda güney sınırı Afganistan ile Zörgöl'den (Viktoriya) Çin sınırına uzanan hat boyunca (*Obzor Ferganskoy 1895 2-3*), Buhara sınırı, Yazgulem'den Bartangu suyuna, Oroşor köyü, güney yönünde Vihunçı, Duzahderya, Kokbay ve Mas'tan sonra Pamir Sırtları'na kadar uzanan bir hat ile belirlenmiştir (*Obzor Ferganskoy 1894 2*).

Harita 5. Hokand Hanlığı'nın işgalinden sonra (1876) Türkistan Askerî Valilik Sınırları

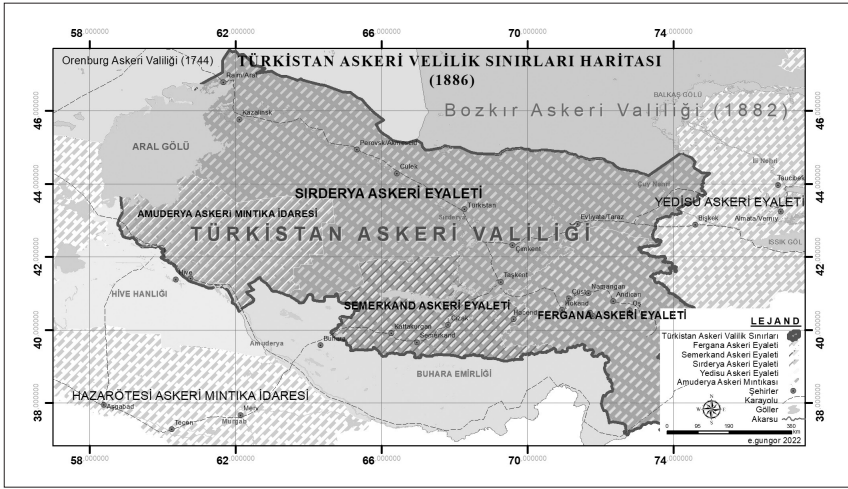
Hokand Hanlığı toprakları iken Türkistan Askerî Valiliğinin Fergana Eyaletine dönüşen bölge, etrafı karlı dağlarla çevrili ve kuzey batısından geçen Sirderya nehri suları tarafından sulanan, tarım üretimi konusunda merkezi nitelik taşımakta; Andican, Hokand, Margelan, Namangan, Oş ve Pamir olmak üzere altı büyük idari bölgeden oluşmaktaydı (*Obzor Ferganskoy 1887 1-2*). Eyalet askerî valisinin oturduğu Yeni Margelan (Daha sonra Skobelev) şehri, kadim Margelan şehrinin kuzey yakasında kurulmuştur. Şehir aynı zamanda Margelan Vilayetinin de merkezidir (*Obzor Ferganskoy 1899 23*). Pamuk üretim ve ticaretinin önemli noktalarından olan Hokand şehri Hokand vilayetinin başşehri görevini üstlenmiştir (*Obzor Ferganskoy 1887 1-2*). Namangan ve Oş şehirleri aynı adlarla anılan vilayetlerin merkezi olmuşlardır. Fergana bölgesinde üretim, ticaret ve nüfus bakımından öne çıkan yerleşim bölgeleri olarak Çüst (1887'ye kadar şehir statüsünde) Calalabad, Gorçakov, Çimion (1886'ya kadar vilayet), Vaydil, Üçkurgan, Kuva, Şaarihan, Assake, Argen, Rusköy sayılabilir (*Obzor Ferganskoy 1899 40*).

1867 yılında kurulduğu tarihten 1886 yılına kadar geçici nizamname ve Türkistan Askerî Vali kararnamele ile yönetilen Türkistan Askerî Valiliğinin yönetim esasları, 11 Haziran 1886'da yayımlanan Türkistan Askerî Valiliği Nizamnamesi ile değişmiştir. Nizamnameye göre sınırlar:

1. Türkistan Bölgesi 3 eyaletten oluşur: Sirderya, Fergana ve Semerkand. 2. Sirderya Eyaleti, Amuderya Mıntıkası ve beş İlçeden: Kazalinsk, Perovsk, Çimkent, Evliyata ve Taşkent meydana gelir. 3. Fergana Vilayeti, Hokand, Margelan, Andican, Namangan, ve Oş olmak üzere beş ilçeden müteşekkildir. 4. Semerkand Vilayeti, Semerkand, Kattakurgan, Hocend ve Cizak olmak üzere dört ilçeden oluşur. (PSZRİ, Polojenie ob Upravlenii Turkestanskago Kraya i II. Pravila 595)

şeklinde belirlenmiştir. Sirderya ve Yedisu eyaletleri 1867-1886 yılları arasında 1867 Geçici Nizamnamesine, Zarefşan Askerî Mıntıka İdaresi Türkistan Askerî Valiliği Geçici Kararnamesine, Amuderya Askerî Mıntıka İdaresi 1874 Geçici Hazarötesi Nizamnamesine, Fergana 1873 tarihli ama yayımlanmayan yine Türkistan Askerî Valiliği kararnamesine göre yönetilmişlerdir. Dolayısıyla uzun bir süre Türkistan Askerî valiliği için bütüncül bir idari sistem uygulanmamıştır. Türkistan Askerî Valiliğinin sınırları 26 Aralık 1897 tarihindeki Savunma Nezareti komisyon kararına

binaen Çarlık Kararnamesi (1899) sonucunda Hazarötesi ve Yedisu (tekrar) eyaletlerinin katılımıyla yeniden şekillenmiştir (PSZRİ, O Grajdanskom Pereustroystve Sredneaziatskih 710). 11 Haziran 1899 tarihli Kararname ile 1897 (Savunma Nezareti komisyon kararına binaen) yılından itibaren Türkistan Askerî Valiliği, 1917 Rus Çarlığının dağılmasına kadar süren klasik denebilecek sınırlara ancak ulaşmıştır. Buna göre idari açıdan Sirderya, Yedisu, Fergana, Semerkand ve Hazarötesi (Zakaspiyski) olmak üzere beş eyaletten oluşmuştur.

Harita 6. 1886 Yılı Nizamnamesine Göre Türkistan Askerî Valilik Sınırları
Hazarötesi Askerî Valiliğinin Türkistan Askerî Valiliğine Katılması

Hive Hanlığı'nın 1873'te işgalinden sonra Ruslar Türkmen boylarını da Çarlık hâkimiyetine almak için 1874 itibariyle saldırı başlatmışlardı. Ancak bu saldırılar Türkmenlerin güçlü direnişi ile karşılaşmış ilerlemeleri hayli vakit almıştır. Özellikle Göktepe Kalesi'ndeki kanlı mücadeleler sembol olmuştur. Ruslar Göktepe'ye iki kez saldırmışlar, birincisinde (1879) ağır yenilgi ve çok sayıda kayıpla geri dönmek zorunda kalmışlardır. 1879 yenilgisinden sonra Rus Çarlığı vakit kaybetmeden 1880 Mart'ında tekrar hazırlıklara başlamıştır. Kızılsu ve Çekişler Üsleri Göktepe'ye ikinci saldırı için hareket noktası olarak kullanılmış, Türkistan Askerî Valiliğine bağlı Fergana Eyaleti Askerî valisi General M. D. Skobelev saldırılar için görevlendirilmiştir (Makşeyev 356). Temmuz 1880 itibariyle Türkmenler üzerine ilk saldırılar başlamıştır.

Aralık 1880'de Göktepe'ye saldırılar yoğunlaştırılmış, yoğun çatışmalar sonucunda ancak bir yıl sonra Ruslar, 16 Ocak 1881'de Göktepe'yi işgal edebilmişlerdir. İlhak edilen bu bölgelerde dahil olmak üzere daha  nceki Hazarötesi Askeri Mıntıka İdaresi 18 Mayıs 1881 tarihli ar kararnamesi ile Kafkas Askeri Valiliğine bağlı Hazarötesi Askeri Eyaleti oluşturulmuştur (PSZRİ, O Prisoedinenii k İmperii Zanyatoy Naşimi Voyskami Territorii T rkmenov 66). Kararnamede sınırlara yer verilmemiştir. Dolayısıyla 1881 yılına kadar ve bundan sonraki işgal edilen bölgeler bu eyalet sınırlarına d hail edilmiştir. 1874 yılında kurulan Hazarötesi Askeri Eyaletinin sınırları uzun süren değerlendirme ve görüşmeler sonucunda kısmen de olsa ancak 1897 yılında netleşmeye başlamıştır. Vilayetin kuzey sınırlarının belirlenmesi için 1893 yılında oluşturulan komisyon 1897 yılında Ural Askeri Vilayeti ile sınırları belirlemiştir. Buna göre; Hazar Gölü kuzeydoğu kısmında bulunan Kızılcar'dan başlayan sınır, doğuya doğru Barkın Kümbeti, Karabulak yolu, Surgem ve Besbay k nbetinden Sam Gölü'nün güney kıyılarına, devamında g l n doğu kıyılarına çıkmadan güneye evrilip, K ksengir Höyüğü'nden Sulam'a, Sam Gölü kaynaklarından Aral Gölü kıyısı boyunca Urgan'a kadar ulaşmıştır (*Obzor Kaspiyskoy 1891 2-5*). Hazarötesi Askeri Eyaleti ile Hive sınırı 24 Ağustos 1873 tarihindeki anlaşma metninde yer aldığı h li ile kalmış, kesin olarak belirlenmemiştir. Ancak bu konuda Kafkas Askeri Valiliğinin 1885 yılında belirlediği, Aral kıyısındaki Urgan'dan Ust Yurt doğusundan Amuderya ağzının Hive Hanlığı'na bırakılarak, Tamarg l, şaudırdın, Akeganak suyunun kuruduğu ağzı ve Aybuşir, Deykesken Kalesi, Urunderya ve Sarı Kamış Gölü'nden Kuru Gölü'n güneyinden doğu kıyılarına, buradan sınır doğuya kıvrılarak arışlı'ya, arışlı'dan güneydoğu yönünde G knavat ve Aknavat, De kale, Laylı ve Sagac ve Amuderya'ya 21,3 km. (20 verst) batıdan Daya Hatun'da son bulmuştur (*Obzor Kaspiyskoy 1898 3-4*). Hazarötesi Askeri Vilayeti doğu sınırının Buhara Emirliği ile olan kısmı, Daya Hatun'dan başlayıp, Amuderya'nın 21,3 km. derinlikte (20 verst) batısı boyunca Bosag köyüne kadar uzanmıştır (*Obzor za Kaspiyskoy Oblasti za 1892 2*). Dolayısıyla Amuderya'nın batısındaki verimli topraklar Buhara Emirliği'ne bırakılmıştır.

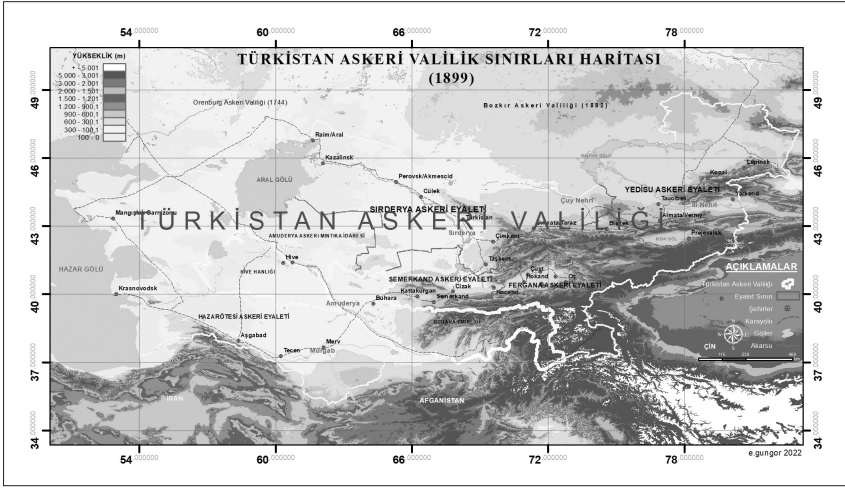
Hazarötesi Askeri Eyaleti güney sınırının Afganistan kısmı 29 Ağustos – 10 Eylül 1885 tarihleri arasında Londra'da yapılan görüşmeler sonucu İngiltere ile imzalanan protokol ile belirlenmiştir. Buna göre Bosaga köyünün 2 verst güneybatısından başlayan sınır, önce güney, sonra güneybatı yönünde ilerleyerek Karatepe Hurd'a; buradan batı yönünde Oykum, G kkum, ili'ye,

Çiçli'den güney yönünde 2 km sonrasında tekrar güneybatı yönünde Nukgöz dağı, İmamşerif Dağı, Parandoz kalesi, Hoca Bogurdak kaynağına, sonrasında Murgab nehri sol kıyısı boyunca Hantep'e'den Karaul Han yoluna kadar, buradan güneydoğu yönünde Tophan, Polingoval kalesinden Çilduhter, Kuşku Nehri boyları, Koşaçonga Dağı, Eğrigök Suyu, Zülfikar geçidi, Çakmaklıyonga Dağı, Tecen Nehri boyunca uzanmıştır (*Sbornik Geografışeskih ... 7-81*). Buradan sonra batı yönünde İran sınırı başlamıştır. Vilayetin İran sınırı 9 Aralık 1881 ve 27 Mayıs 1895 tarihlerinde Tahran'da yapılan görüşmeler sonucunda belirlenmiştir. Zülfikar Geçidi'nin kuzeyinden başlayan sınır kuzeybatı yönünde Tecen Nehri boyunca Kadcar kalesine, Humlitepe kurganı, Saatbay, Çaaça köyü, batı geçidi Derbend, Arçingana Suyu batısı, Deyça Suyu, Kazgan Dağı karşı, İran köyü Arçingan, Hoşatepe Kurganı, Kürankale, Kisarkale, Mirkale köyü, Ziraku çıkıntısı, Kolinsu, Kızıl Kotal, Karatepe, Kulyar, Berdar çıkıntısı, Gulül, Urt, Mirza, Şahşah, Çopan, Semasur, Koniçihar, Kenara, Hayrabad yolu, Dolança, Kopet Dağı çıkıntısı, Arvaz, Deynesu Çayı, Sumbar Suyu, Duslutepe Sumbar Çayı, Çandır Vadisi, Karazig Dağ, Kunugan Dağ, buradan Çandır çayı boyunca Çakankale Köprüsü, Eşekmeydan çıkıntısı, Sağırimdağ, Songudağ, Sumbar Çayı'nın Artek Nehri'ne döküldüğü ağız, Çat Yolu, buradan Artek nehrinin Hazar Gölü'ne döküldüğü yere kadar uzanmıştır (*Obzor Kaspiyskoy 1898 10-12*). Hazarötesi Askerî Vilayetinin batı sınırının tamamını Hazar Gölü oluşturmuştur.

Böylelikle Hazar'ın doğu kanadının işgali 1839'dan 1890 yılına kadar 51 yıllık süreçte kuzeyden güneye işgal edilerek (Detaylı bilgi için bk. Şahsi 80-130), 6 Şubat 1890 tarihli Geçici Nizamname'de "*Hazarötesinde düzenin sağlanması konusunda idareden Savunma Nezareti ve yerel yönetimden eyalet askerî komutanı sorumludur*" (PSZRİ, Polojenie ob Upravlenii Zakaspiyskoy Oblast 71) ifadesiyle belirtildiği üzere Kafkas Askerî Valiliğinden ayrılmıştır. Başına da askerî vali General Kuropatkin atanmıştır (Zapiski Generala Kuropatkina 72). Bu kararname ile ayrı bir askerî valilik statüsü kazanan Hazarötesi'nin sınırları,

... Hazar gölünün doğu kıyıları boyunca güneyde Afganistan ve İran ile belirlenen sınırlara kadar, kuzeydoğuda doğuya doğru nüfusun bulunduğu tüm alanlar Amuderya'nın sol kıyısına kadar, sonrasında Hive hanlığı ile birleşir, son olarak kuzeyde Ural eyaleti ile sınırdaştır. (PSZRİ, Polojenie ob Upravlenii Zakaspiyskoy Oblast 71)

şeklinde belirlenmiştir. Hazarötesi Valiliği Aşkabad, Merv, Tecen, Kızılsu ve Mangışlak vilayetlerinden oluşmuştur. Savunma Nezareti'nin 3 Mayıs 1893 tarihli kararname ile Aşkabad ve Merv merkezli askerî ve adli düzenlemeler yapılmış, ancak sınırlarda herhangi bir değişiklik olmamıştır (PSZRİ, O Komandirovanii v Zakaspiyskuyu Dvuh Çinov 246). Askerî valilik statüsü yaklaşık 9,5 yıl süren Hazarötesi Valiliği, 26 Aralık 1897 tarihli Savunma Nezareti komisyon kararı gereği, Çarlığın 11 Haziran 1899 tarihli Kararnamesi'ne binaen Türkistan Askerî Valiliğine dahil edilerek, eyalet statüsünde idareye geçilmiştir (PSZRİ, O Grajdanskom Pereustroystve Sredneziatskih Oblastey 710). Dolayısıyla 1834'te Novo Aleksandrovsk müstahkeminin oluşturulmasından 1899 yılına kadarki süreçte Hazarötesi Bölgesi'nin üst yönetiminde, önce Orenburg Askerî Valiliği (1834 – 1870), ardından Kafkas Askerî Valiliği (1870 – 1890), müstakil Askerî Valilik (1890 – 1899), son olarak da Türkistan Askerî Valiliği (1899 – 1917) olmak üzere dört kez idari statü değişikliği yapılmış, ayrıca aynı anda farklı birimler farklı Askerî valiliklere bağlı olmak üzere düzensiz bir idari yönetim izlenmiştir.

Harita 7. 1899 Düzenlemesinden Sonra Klasik Türkistan Askerî Valilik Haritası

1899 yılına kadar büyük oranda fiili, 1899 yılından itibaren ise resmen Türkistan Askerî Valiliğine bağlanan Hazarötesi Eyaleti, Buhara emirliği ve Hive Hanlığı'nın batısında, İran ve Afganistan'ın doğusunda, Hazar Gölü'nün tüm doğu kıyısı arasında kalan bölgede yer almıştır. Murgab, Tecen, Artek, Sumbar ve Çandır akarsuları bölgeye hayat veren nehirlerdir

(*Sbornik Geografiçeskih ...* 7-81). Eyaletin ekilebilir arazilerinin merkezi niteliğindeki Aşkabad vilayetinin idari merkezi Aşkabad şehridir. Ruslardan önce Ahalteke Türkmenlerinin merkezi olan bölgede Göktepe Kalesi ve Kızıl Arvat önemli yerleşimlerdenidir (Obzor Kaspiyskoy 1891 3). Kızılsu (Krasnovodsk) Vilayeti, Rusların bölgede yaptıkları işgallerin üssü olan mezkûr şehirden yönetilmiştir. Cebel, Bala İşem ve Kazancık gibi yerleşimler vilayetin önemli ticari merkezleri olarak değerlendirilebilir. Türkler için tarihi ve kültürel kıymete sahip Merv şehri, Merv Vilayeti'nin merkezinde yer almış, bölgenin buğday başta olmak üzere tahıl üretiminin üssü olmuş ve ticari kavşak niteliği taşımıştır. Bayram Ali ve Kuşça öne çıkan yerleşim yerleridir (*Obzor za Kaspiyskoy Oblasti za 1892* 2). Tecen nehrinin büyük oranda hayat verdiği Tecen Vilayeti, Tecen Deltası başlangıcında bulunan küçük bir kasaba formatında Karrıbent şehrinden idare edilmiştir (PSZRİ, remennoe Polojenie ob Upravlenii Zakaspiyskoy 72). Serahs, Artık, Kahka ve Duşak bölgenin önemli yerleşim yerleri olarak görünmektedir (*Obzor Kaspiyskoy 1903* 3-4). Hazarötesi Eyaleti'nin kuzey arazisini oluşturan, buğday başta olmak üzere üretilen tahıl ürünleri ve Bakü, Kızılsu, Astrahan ve Hive kavşağında bulunması bakımından stratejik önemi haiz Mangışlak Vilayeti Aleksandrovsk garnizon şehrinden idare edilmiştir. Böylece Hazarötesi Vilayeti 6 önemli şehir, beş vilayet idare mekanizmasından müteşekkil bir bölge özelliği göstermiştir.

Türkistan Askerî Valiliği idari sınırları içerisinde bulunmayan, ancak Rus Çarlığı himayesinde vassal statü verilen Buhara emirliği ve Hive Hanlığı yeni statülerini ve sınırlarını 1917 yılına kadar korumuşlardır. Buna göre Amuderya Havzası'nda bulunan Buhara Emirliği, doğuda Amuderya Askerî Mıntıka İdaresi (Sirderya Eyaleti), Semerkand ve Fergana Eyaletleri, Güneyde Afganistan ve batısında Hazarötesi Eyaleti ile çevrili bölgede Rus Çarı himayesinde hüküm sürmüştür. Emirlik Zarefşan nehrinin sol kıyısında kurulmuş Buhara şehrinden idare edilmiştir. Diğer önemli şehirleri, Kermin, Yeni Buhara, Çarcuy, Patahisar (Termez), Karakul, Ziyaeddin, Karşı, Güzar ve Şirabad'dır. Sirderya Eyaleti ile Amuderya Nehri boyunca kabul edilen sınırın batısı, Aral Gölü ve Üstyurt'un güneyi, Hazarötesi Eyaleti'nin doğusu arasında bulunan Hive Hanlığı'nın kuzeyini Kazak ve Karakalpakların yaşadığı Çımbay Kungrad, güneyini yerleşik Karakalpak ve Özbeklerin çoğunluğunu oluşturduğu Hive Şurahan olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Amuderya Nehri'nin hayat verdiği Hive Hanlığı'nın

baş Őhri Hive olmuştur. Ürgenç, Kungrad ve Hanka hanlığın diğer önemli Őehirleridir.

Sonuc

Rus arlığı, Türkistan Askeri Valiliğini oluşturan ve Hive, Hokand Hanlıkları ile Buhara Emirliği'ne ait toprakları XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren işgal etmek için etkin bir politika y r tm ştur. Belirtilen dönem, müstahkem askeri kale-garnizonların kurulduğu bir süreçtir.   nc  çeyreğin başlarında harekete geçen arlık Yönetimi, Mangışlak, Sirderya ve Yedisu (Almata/Vernıy) Askeri Mıntıka idari alanlarının işgali ile süreci hızlandırmıştır. Bu erevede Türkistan Askeri Valiliğinin sınırları Sirderya ve Yedisu Askeri Mıntıka İdare sınırlarının ilanıyla Şekillenmeye başlamıştır. Her iki askeri mıntıka da Türkistan ilerine uzanan İli, uy ve Sirderya su yolları ve bu havzalar boyunca suları takip eden yolların kavşağındadır. Dolayısıyla arlık orduları işgal sürecini yollar ve bu yollar üzerinde bulunan Şehirleri hedef alarak ilerletmiştir. Akmescid, Türkistan, Çimkent, Evliyata, Almata, Karakol (Prjevalsk) Bişkek gibi kalabalık nüfuslu Őehirler işgal edildikten sonra arlık otoritesinin bölgede güçlenmesi için Türkistan Askeri Eyaleti, Taşkent, Hocend ve Cizak'ın el değiştirmesinden sonra da Türkistan Askeri Valiliği kurulmuştur.

Çarlık Rusya her yeni işgal ettiği bölgede ileri askeri mıntıka idareleri kurmuş, olağanüstü yönetim organizasyonlarına sahip bu birimler aracılığı ile işgalleri daha da öteye taşımuştur. Türkistan Askeri Valisi, Türkistan ilerinde sürekli arlık sınırlarını genişletmiş, Zarefşan ve Amuderya Askeri Mıntıka idarelerini arlık nizamnamesine gerek duymadan yayınladığı emirler ile Őekillendirme yetkisine sahip olmuştur. 1868'de Semerkand, Kattakurgan, 1873'te Amuderya Havzası, 1876'da Fergana Vadisi ve 1882'ye kadar Hazar'ın doğusundaki tüm Türkmen toprakları işgal edilerek, Türkistan Askeri Valiliğinin sınırları Őekillenme sürecine girmiştir. Her işgal döneminde el konulan bölgeler Türkistan Askeri Valiliği içerisinde askeriyeye ayrılmış, eyaletler de kendi ilerinde vilayetlere bölünmüşlerdir. Eyalet ve vilayetlerin sınırları oluşturulurken coğrafı havza ve suyollarının gözetildiği dikkati çekmektedir.

Merv Türkmen toprakları ve Pamir, Alay bölgelerinin ilhakı tamamlandıktan sonra 1897'de çıkarılan yeni komisyon kararı ile (fiilen 1899) Türkistan

Askerî Valilik sınırları Rus Çarlığı'nın yıkılmasına kadarki klasik hâlini almıştır. Bu bağlamda Türkistan Askerî Valiliğinin sınırları (1854-1899) 45 yılda şekillenmiştir. Doğuda ve güneydoğuda Hokand Hanlığı-Çin sınırı, güneybatıda Buhara, Hive, Türkmen-Afganistan, İran sınırları, Çin ve İngiltere ile yapılan müzakereler sonucu korunarak, Çarlık Rusya sınırları hâline dönüştürülmüştür. Tanrı, Pamir, Hindikuş dağları ile Zarefşan, Murgab ve Tecen nehirleri doğal sınırlar olarak kalmıştır. Buhara Emirliği ve Hive Hanlığı sınırları ise Amuderya Nehri üzerinden şekillenmiştir. Mezkûr sınırlar içerisinde Valilik (1.754.415 km²) Sirderya (536.980 km²), Yedisu (414.795 km²), Fergana (160.444 km²), Semerkand (100.116 km²) ve Hazarötesi (542.080 km²) olmak üzere 5 askerî eyalet, bunlara bağlı 26 askerî vilayetten müteşekkil olmuştur. Bu valilik, eyalet ve vilayetlerin teşekkülünde etno-kültürel durum, etnik kompozisyon, yerleşiklik – göçerlik, ilhaka direniş ya da intibak ile coğrafi özellikler ve en önemlisi üretim ve ticari faaliyetler Çarlık ilerleyişi ve sonrasında kurulan idari mekanizmaların oluşumunda etkili olan faktörlerdir. Bu durum Çarlık rejiminin 1917'de yıkılması sonrasında da etkili olmuş; çizilen idari sınırlar SSCB ve Türk Cumhuriyetleri bağımsızlık dönemleri için de referans kaynağı olarak varlığını sürdürmüştür. Rus Çarlığı döneminde oluşturulan bu sınırların sonrasına etki boyutları, Türk dünyası açısından ortaya çıkardığı fayda ve problemlerin mahiyetinin yeni çalışmalar ile tespiti önemlidir. Ortaya çıkacak sonuçların sorunların çözümünde referans veya çıkış noktası olarak yeni çözüm önerileri geliştirilmesini destekler nitelikte olacağı düşünülmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışma kapsamında yazarın herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kısaltmalar

PSZRİ: *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperiey*, bk. Nizamnameler.

RGİA: Rossiyskiy Gosudarstvenniy İstoriçeskiy Arhiv, bk. *Otçet po Revizii Turkestanskogo Kraya...*

Kaynakça

Nizamnameler

- “O Grajdanskom Pereustroystve Sredneaziatskih Oblastey (11 Haziran 1899).” *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperiyey*. Cilt 19, Kanun No. 17177, SPb., 1902.
- “O Grajdanskom Pereustroystve Sredneaziatskih Oblastey (11 Haziran 1899).” *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperiyey*. Cilt 19, Kanun No. 17177, SPb., 1902.
- “O Komandirovaniy v Zakaspiyskuyu Dvuh Çinov Voенno Sudebnogo Vedomostva Dlya İspolnaniya Doljnosti Mirovıh Sudey” (3 Mayıs 1893).” *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperiyey*. Cilt 13, Kanun No. 9571, SPb., 1897.
- “O Komanduyuşem Sırdarinskoy Liniey.” *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperiyey*. Cilt XXIX. Kanun No. 28392, 5 Temmuz 1854.
- “O Prisoedinenii k İmperii Zanyatoy Naşimi Voyskami Territorii Turkmenov Tekinskago roda i ob Obrazovanii iz Neya i Zemel Zakaspiyskago Voennago Otdela Oblasti Zakaspiyskoy so Vkluçeniem onoy v Sostav Kavkas-kago Voennago Okrugı.” *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperiyey*. Cilt 1, Kanun No. 142, SPb., 1885.
- “Ob Uçrejdeniyu Turkestanskogo General – Gubernatorstva v Sostav Dvuh Oblastey Semireçenskoy i Sır-Darinskoy.” *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperiyey*. Cilt 42, Kanun No. 44831, 11 Temmuz 1867.
- “Polojenie ob Upravlenii Turkestanskago Kraya i II. Pravila o Vvedenie Pozemelno-Podatnago Ustroystva v Türkestanskom Krae.” *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperiyey*. Cilt 6, Kanun No. 3814, SPb, 11 Haziran 1886.
- “Polojeniyе o Voyennom Ustroystve Kirgizskoy Stepi Orenburgskogo Vedemostva i Sırderinskoy Linii.” *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperiyey*. Cilt XXXVI, Kanun No. 37699. 1861.
- “Vişoçayşe Utverjdennoe Vremennoe Polojenie ob Upravlenii Zakaspiyskoy Oblasti (6 Şubat 1890).” *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperiyey*. Cilt 10, Kanun No. 6576, SPb, 1893.
- “Vişoçayşe Utverjdennoe Vremennoe Polojenie ob Upravlenii Zakaspiyskoy Oblasti (6 Şubat 1890).” *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperiyey*. Cilt 10, Kanun No. 6576. SPb., 1893.
- “Vremennoe Polojenie ob Upravlenii Turkestanskoy Oblasty.” *Polnoe Sobranie Zakonov Rossiyskoy İmperiyey*. Cilt XL, Kanun No. 42372. 1865.

Salnameler

- Obzor Ferganskoy Oblasti za 1887 God.* Nov. Margelan, 1889.
- Obzor Ferganskoy Oblasti za 1894 God.* Nov. Margelan, 1896.
- Obzor Ferganskoy Oblasti za 1895 God.* Nov. Margelan, 1896.

- Obzor Ferganskoy Oblasti za 1899 God.* Noviy Margelan, 1901.
- Obzor Samarkandskoy Oblasti za 1898 God.* Samarkandskoye Voennogo Gubernatorstvo. Samarkand, 1900.
- Obzor Samarkandskoy Oblasti za 1901 God.* Samarkandskoye Voennogo Gubernatorstvo. Samarkand, 1902.
- Obzor Samarkandskoy Oblasti za 1905 God.* Taşkent, 1906.
- Obzor Semireçenskoy Oblasti za 1882 Goda.* Semireçenskoye Voennogo Gubernatorstvo, 1882.
- Obzor Semireçenskoy Oblasti za 1884 God.* Semireçenskoye Voennogo Gubernatorstvo, 1884.
- Obzor Semireçenskoy Oblasti za 1885 God.* Semireçenskoye Voennogo Gubernatorstvo, 1885.
- Obzor Semireçenskoy Oblasti za 1887 God.* Semireçenskoye Voennogo Gubernatorstvo, 1887.
- Obzor Semireçenskoy Oblasti za 1895 Goda.* Semireçenskoye Voennogo Gubernatorstvo, Verniy, 1896.
- Obzor Sırdarinskoy Oblasti za 1889 God.* Sırdarinskoye Voennogo Gubernatorstvo. Taşkent, 1890.
- Obzor Sırdarinskoy Oblasti za 1892 God.* Sırdarinskoye Voennogo Gubernatorstvo. Taşkent, 1894.
- Obzor Sırdarinskoy Oblasti za 1893 God.* Sırdarinskoye Voennogo Gubernatorstvo. Taşkent, 1897.
- Obzor Sırdarinskoy Oblasti za 1895 God.* Sırdarinskoye Voennogo Gubernatorstvo. Taşkent, 1897.
- Obzor Sırdarinskoy Oblasti za 1904 God.* Sırdarinskoye Voennogo Gubernatorstvo. İstatistik. Taşkent, 1906.
- Obzor za Kaspiyskoy Oblasti za 1891 God.* Zakaspiyskoye Voennogo Gubernatorstvo, Ashabad, 1893.
- Obzor za Kaspiyskoy Oblasti za 1892 God.* Zakaspiyskoye Voennogo Gubernatorstvo, Ashabad, 1893.
- Obzor za Kaspiyskoy Oblasti za 1898 God.* Zakaspiyskoye Voennogo Gubernatorstvo, Ashabad, 1899.
- Obzor za Kaspiyskoy Oblasti za 1903 God.* Zakaspiyskoye Voennogo Gubernatorstvo, Ashabad, 1904.

Araştırma Eserler ve Süreli Yayınlar

- Abaşın, S. N., D.Y. Arapov ve N. Y. Bekmahanova. *Tsentralnaya Aziya v Sostave Rossiyskoy İmperii*. Moskva, 2008.
- Brejneva, S. N. “General M. G. Çernyaev: Liçnost Na Fone Voennoy Kampanii Po Zavoevaniyu Turkeстана Rossiey.” *Vestnik RUDN*, No. 1, 2014, ss. 106 – 117.
- Çadırcı, Musa. “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840 – 1876).” *Belleten*, Vol. 53, No. 206, Nisan 1989, ss. 237 – 258.
- Çadırcı, Musa. *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*. Ankara, 2007.
- Çapraz, Hayri. “Çarlık Rusyası’nın Türkistan’da Hakimiyet Kurması.” *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No.24, Aralık 2011, ss. 51-78.
- Doğan, Şahin. “Rus Kanunnameleri Işığında Türkistan Eyaleti (Oblastı) Geçici Nizamnamesi ve Türkistan Genel Valiliği’nin Teşekküllü (1865 1867).” *Türk Dünyası Araştırmaları TDAV*, No. 231, Kasım-Aralık 2017, ss. 34-58.
- “Doneseniye Generala D. İ. Romanovskogo ot 11-go Maya 1866 g.” *Turkestarskiy Sbornik*, No. 60, 1899, s. 60.
- “Gendeminanskiy Mirnıy Dogovor Mejdu Rossiey i Hivoy.” *Pod Styagom Rossii: Sbornik Arhivnih Dokumentov*. Moskva, 1992, ss. 348 – 351.
- Gluşenko, E. A. *Rossiya v Sredney Azii Zavoyevaniya i Preobrazovaniya*. Moskva, 2010.
- Gül, Serkan. “Administrative and Social Structure of Estonia Under Russian Rule (The 18th and 19th Century).” *Tarihçi*, Vol. 2, No. 2, 2022, ss. 33-53.
- Halfin, H. A. *Politika Rossii v Sredney Azii (1857 – 1868)*. Moskva, 1960.
- Hayit, Baymirza. *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*. Ankara, 2004.
- Karta Aziatskoy Rossii s Prilegayuşimi K Ney Vladeniyami*. İzdanie Voennı – Uçenago Komiteta Glavnago Ştaba, Pri Voennı Topografıçeskom Otdel Glavnago Ştaba, S-Peterburg, 1884.
- Kerimov, Hatice. *Türkistan Genel Valiliği’nde İdari Sistemin Oluşumu ve Gelişim Süreci (1865-1897)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2019.
- Koçnev, A. V. *Politika Rossii v Otnoşenii Hivinskogo Hanstva v Naçale XVIII – Vtoroy Polovine XIX v*. Uralskiy Federalniy Universitet İmeni Pervogo Prezidenta Rossi B. N. Yeltsina, Yekaterinburg, 2018.
- Konopka, S. R. *Turkestarskiy Kray Selsko-Hozyaystvenniy Torgovo Promışlenni*. Taşkent, 1913.
- Kosırev, E. M. “Pohod v Hivu v 1839 g. 1839 r. (İz Zapisok Uçastnika).” *İstorıçeskiy Vestnik İstoriko – Literaturny Jurnal*, No. 8, Ağustos 1898, ss. 541-556.

- Kostenko, L. F. “Turkestanskiye Voyska i Usloviya İh Bitavoy Pohodnoy i Boyevoy Jizni.” *Voyennyy Sbornik*, No. 6, 1889, s. 309.
- Lobıseviç, F. İ. “Vzyatiye Hıvı i Hivinskaya Ekspeditsiya 1873 Goda Materialı Dlya İstorii Pohoda.” *Vestnik Yevropy*, No. 12, 1873, ss. 593-607.
- Lvov, İ. “Zavoyevaniye Turkestana Zаметki po Sredneaziatskomu Vaprosu D. İ. Romanovskogo.” *Ruskiy Vestnik*, No. 7, 1868, s. 156.
- Makşeyev, A. İ. *İstoricheskiy Obzor Turkestana i Nastupatel'nago Dvijeniya v Nego Russkiy*. S-Peterburg, 1890.
- Mamadaliyev, A. A. *Rossiya i Srednyaya Aziya: Osobinnosti Kolonialno-Administrativnoy Sistemi Upravleniya vo Vtoroy Polovine XIX – Naçale XX Veka*. Huccend, 2013.
- Mayev, K. N. *Putevoditel ot S-Peterburga do Taşkenta*. Sankpeterburg, 1870.
- Okur, Mehmet Akif . “Classical Texts of the Geopolitics and the Heart of Eurasia.” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Vol. XIV, No. 2, Kış 2014, ss. 73-104.
- “Ot Okrujnago Ştaba Turkestanskogo Voennago Okrugı.” *Turkestanskıe Vedomosti*, 24 Şubat 1876, s. 4.
- Otçet po Revizii Turkestanskogo Kraya Proizvedenny po Visaçayşemu Povelenyu Senatrom Gofmeysterom Grafom K. K. Palenom Kraevoe Upravlenie*. RGİA NSB. SPb., 1910.
- Özkan, Murat. *Türkistan'ın İşgal Çağı Beyaz General Skobelev (1843 – 1882)*. İstanbul, 2020.
- “Po Voyskam Deystvuyuşim v Bıvşem Kokandskom Hanstve.” *Turkestanskıe Vedomosti*, 30 Mart 1876, s. 3.
- Sbornik Geografiçeskih Topografiçeskih i Statistiçeskih Materialov Po Azii*. İzdanie Voенno – Uçenago Komiteta Glavnago Ştaba, S.-Peterburg, 1889.
- Syarkovskiy, G. “Vospominaniya Ofitsera o Turkestanskıkh Pohodah 1864 – 1865 gg.” *Voyennyy Sbornik*, No. 3, 1891, ss. 157-163.
- Şahsi, Resul. *XIX. Yüzyılda Hazar Ötesi Türkmenlerinin Siyasi Sosyal Ekonomik ve Kültürel Yapısı*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara, 2020.
- Terentyev, M. A. *İstoriya Zavoyevaniya Sredney Azii*. Cilt 1. Sankt-Peterburg, 1903.
- Togan, Zeki Velidi. *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*. İstanbul, 1981.
- Trever, K. V., M. E. Voronets ve A. Y. Yakubovskiy. *İstoriya Narodov Uzbekistana*. Cilt 2. Taşkent, 1947.
- Vasilev, D. V. “Administrativno – Territorialnoe Delenie Aziatskoy Rossii: Diskussiya 1860 – 1887 gg.” *Vestnik Tomskogo Gosudarstvennogo Universiteta İstoriya*, No. 51 2018, ss. 14 – 20.

- Vasilev, D. V. “Turkestantskaya Oblast: Stanovlenie Administrativnogo Zakonodatelstva v Russkom Turkestante (1854 – 1866).” *İntellekt İnnovatsii Investitsii*, No. 4, 2013, ss. 174-180.
- Vasilev, D. V. “K İstorii Obrazovaniya Turkestantskogo General – Gubernatorstva (1864 – 1867).” *Voyenno – İstoriçeskiy Jurnal* 11 (2017): 75 – 81.
- Vasilev, D. V. ve S. D. Vasilev. “Obrazovanie Zakaspiyskoy Oblasti Kak Faktor Uregulirovaniya Russko-Turkmenskiy Otnoşeniy Vtoroy Poloviny XIX. v.” *Tsentrlnaya Aziya na Perekreske Evropeyskiy i Aziatskiy Politiceskiy İnteresov: XVIII-XIX vv.* Moskva, 2020, ss. 40-47.
- Yavorskiy, İ. *Opıt Meditsinskoy Geografii i Statistiki Turkestana*. S-Peterburg, 1889.
- Yıldırım, Seyfi ve Mirzahan Egamberdiyev. “Türkistan’ın İşgali ve Sovyetleştirilmesi Sürecinde Ermeniler ve Bölgede Yaptıkları Katliamlar.” *Belleten*, vol. 85, no. 302 Nisan 2021, ss. 227 – 277.
- Zapiski Generala Kuropatkina o Russko-Yaponckoy Voyne*. Berlin, 1911.
- Ziyayev, Hamid. *Türkistan’da Rus Hakimiyetine Karşı Mücadele*. Çev. Ayhan Çelikbay. Ankara, 2007.

Foundation of Turkestan Military Governorship and Determination of Its Borders (Including Seven Maps)*

Ebubekir Güngör**

Abstract

Although the name of Turkestan was used for describing the regions that included various geographical borders in the past, this study limits the geography with the Turkestan Military Governorate, which is also called as “Russian Turkestan” in the literature. The Turkestan Military Governorate began to be created in the second quarter of the 19th century as an administrative unit and its borders were preserved until the collapse of the Russian Empire in 1917. The changes implemented until the imperial decree in 1897 was also taken into consideration. At the first stage, the borders of the Governorate began to be formed officially with the establishment of Sirderya and Yedisu (Almaty/Verniy) regional military administrations. Later, as Russian invasion and annexation increased, newly established regional military administrations were transformed to military provinces and governorates. The Turkestan Military Province, which was created in 1865, was transformed to the Turkestan Military Governorate in 1867, and it was divided into provinces and governorates. Thus, there was continuous transformation in administrative and geographical division of the Governorate until 1897.

Keywords

Turkestan, Turkestan Governorate, Russian Empire, ArcMap, Turkestan Map, Sirderya, Yedisu.

* Date of Arrival: 05 September 2022 – Date of Acceptance: 12 December 2022

You can refer to this article as follows:

Güngör, Ebubekir. “Türkistan Askerî Valiliği'nin Kurulması ve Sınırlarının Belirlenmesi (Yedi adet harita ile birlikte).” *bilig*, no. 106, 2023, ss. 77-107.

** Assoc. Prof. Dr., Yozgat Bozok University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History – Yozgat/ Türkiye

ORCID: 0000-0001-7394-4449

ebubekir.gungor@bozok.edu.tr

Образование Туркестанского генерал-губернаторства и определение его границ (с приложением семи карт)*

Абубекир Гюнгёр**

Аннотация

В прошлом название «Туркестан» использовалось для обозначения регионов в пределах разных географических границ. В данном исследовании пространственное ограничение было сделано Туркестанским генерал-губернаторством, которое также упоминается в литературе как «Российский Туркестан». Границы административной области Туркестанского генерал-губернаторства формировались во второй четверти XIX в. и сохранялись до распада Царской России (1917 г.), при этом учитывались изменения, происходившие до Царского Указа 1897 года. На первом этапе формирования границ губернаторства были образованы управления Сырдарьинского и Семиреченского военных округов. Затем по мере расширения зон оккупации и аннексии созданные административные военные округа были преобразованы в военные провинции и губернии. Туркестанский военный округ, образованный в 1865 году, в 1867 году был преобразован в Туркестанское генерал-губернаторство и был разделен на провинции и губернии. В этот период происходило постоянное изменение административно-географического деления губернаторства вплоть до конца XIX века (1897 г.).

Ключевые слова

Туркестан, Туркестанское губернаторство, Российская империя, ArcMap, карта Туркестана, Сырдарья, Семиречье.

* Поступило в редакцию: 05 сентября 2022 г. – Принято в номер: 12 декабря 2022 г.
Ссылка на статью:

Güngör, Ebubekir. “Türkistan Askeri Valiliği’nin Kurulması ve Sınırlarının Belirlenmesi (Yedi adet harita ile birlikte).” *bilig*, no. 106, 2023, ss. 77-107.

** Доц., д-р, Университет Йозгат Бозок, факультет искусств и наук, факультет истории – Йозгат/Турция
ORCID: 0000-0001-7394-4449
ebubekir.gungor@bozok.edu.tr

